

"לדורות"**סיפוריהם של ניצולי השואה החיים בישראל
שאלון לרישום קורות ניצולת השואה**

איסוף סיפוריהם של ניצולי השואה הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר בשימור הזיכרון ובהנחלתו לדורות הבאים. לכן, המידע על קורותיהם של הניצולים חיוני מאוד לחוקרים ולבני הדורות הבאים. בעזרת מידע זה אפשר יהיה להכיר את הסיפורים הפרטיים המרכיבים את התמונה הרחבה של תקופת השואה. לסיפור האישי שלכם יש חשיבות לאומית, מחקרית

וחינוכית. אוסף הסיפורים יעלה לאתר אינטרנט מיוחד שכתובתו www.ledorot.gov.il

אנו מודים לך מראש על הנכונות לשיתוף הפעולה.

שם משפחה ושם פרטי כיום

שם משפחה: גלזר	שם פרטי: טובה
-------------------	------------------

פרטים אישיים לפני השואה ובתקופתה

יש לרשום שמות ומקומות באותיות בדפוס (גם בלועזית) במקומות המסומנים

שם משפחה לפני המלחמה או בתקופתה: מאנהיימר	בלועזית Manayimer	שם נעורים:
שם פרטי לפני המלחמה או בתקופתה: אידיט	בלועזית Idit	מין: נ
מקום לידה (ישוב, מחוז): ברטיסלאבה	בלועזית Bratislava	תאריך לידה: 24/10/1929
שם פרטי של האב: שלמה (סולמון)	שם פרטי ושם נעורים של האם: אולגה פשקוס	ארץ לידה: צ'כוסלובקיה
שם פרטי של האישה/הבעל (אם היה/תה נשוי/נשואה לפני המלחמה):	שם נעורים של האישה:	
מגורים קבוע לפני המלחמה: ברטיסלאבה	בלועזית Bratislava	ארץ המגורים: צ'כוסלובקיה
השכלה/תואר אקדמי לפני המלחמה:	מקצוע לפני המלחמה:	חבר בארגון או בתנועה:
מקומות מגורים בתקופת המלחמה (ישוב, מחוז, ארץ): ברטיסלאבה, צ'כוסלובקיה	האם היית בגטאות? אילו ומתי?	
האם היית במחנות? אילו ומתי?		
מקום השחרור:	תאריך השחרור: מאי 1945	
האם שהית במחנה עקורים? שם המחנה?	לאן עברת/חזרת לאחר השחרור (ציין מקום)?	
מקומות/מחנות בדרך לארץ: בית הילדים של השומר הצעיר בברטיסלאבה	שנת עליה: 1946	שם האנייה (אם עלה בדרך הים):

אנא ספרי/י על קורותיך לפני המלחמה

(ציוני דרך: משפחה, סביבה, ילדות ולימודים, עבודה, חברות בארגון): נא לכתוב בגוף ראשון

נולדתי בברטיסלאבה, בירת סלובקיה. גרנו ברחוב הוכשטראסה בבית בן שתי דירות, דירתנו ודירה של בעל הבית היהודי. משפחתנו מנתה ששה ילדים, חמש בנות ובן אחד אני נולדתי השלישית במשפחה. בביתנו היתה אוירה דתית, הכשרות נשמרה בקפדנות, אמי הדליקה נרות לקראת שבת ואבי היה הולך לבית הכנסת לתפילות. אבי היה יהודי נכבד ומוערך בקרב הקהילה היהודית בעיר. בסיום התפילה הסבנו ההורים והילדים לסעודת השבת. אבי נהג להביא איתו מבית הכנסת אורח. לרב היו אלו אנשים בודדים שלא היה להם היכן לסעוד את סעודות השבת והחג. אבי, שלמה, בן למשפחה של שנים עשר ילדים. סבי מצד אבי שימש כרב, כתב ספרים בענייני יהדות את סבתי והקפיד על אורח חיים דתי בקרב ילדיו. לצערי לא הכרתי אותו כלל. עם זאת את סבתי מצד אבי זכיתי לראות פעם אחת. אמי, אולגה לבית פשקוס, בת למשפחה של שבעה ילדים. הוריה שמרו על אורח חיים דתי, אולם ילדיהם קיימו חיים חילוניים ברובם אם כי שמרו על חלק מהמסורת היהודית. קרובי משפחתנו משני הצדדים היו מפוזרים ברחבי סלובקיה. הקשרים עם משפחתו של אבי היו רופפים למדי. לעומתם, עם הקרובים מצד אמי היו לנו קשרים קרובים.

אבא היה אדם משכיל ומתקדם. לפרנסת משפחתנו היה סוכן-מפיץ של בתי חרושת בעיר. כל ימות השבוע היה בנסיעות ועובר את צ'כוסלובקיה לאורכה ולרוחבה. גם בנסיעותיו שמר את כל מצוות התורה ולקח עמו את הטלית ותפילין על מנת שיוכל להתפלל בדרך מסעותיו, רק לשבתות לחגים היה חוזר הביתה ומיד לאחרים היה שוב יוצא לדרך. אנו הילדים לא הרגשנו בבית שום מחסור, אמנם לא היינו עשירים אך גם עניים לא היינו. כילדה לא הרגשתי שום קיפוח מצד הסביבה בה גרנו. ברחוב בו גרנו היו רוב התושבים גרמנים. כל הילדים עימם שיחקתי וביליתי את זמני הפנוי היו ממוצא גרמני. האווירה בביתנו הייתה תרבותית. השפה הייתה הונגרית, שפת האם של הורי. הורי אהבו מוזיקה, תיאטרון והיו בקיאים בתרבות הכללית, בספרות ובאמנות. ודאי הייתה לכך השפעה על התפתחות הילדים. כשסיימתי את גן הילדים המשכתי את לימודי בביה"ס האורתודוקסי, שם למדו בנים ובנות בנפרד. בית הספר התנהל בשפה הסלובקית ולמדנו שם סיפורי המקרא וגם לימודים כללים כחשבון, היסטוריה וכו'.

זיכרונות נעימים נשארו חרוטים בליבי מימי ילדותי. ברטיסלאבה, עיר יפיפייה מוקפת יערות ונהרות ובה מדשאות, גנים צבורים ועצי נוי. לא הרחק מביתנו היה פארק גדול ובו מתקני שעשועים. אנחנו הילדים הינו משחקים בו להנאתנו. זכורני כילדה בת 6, תלמידת כיתה א', את ביקורו של נשיא צ'כוסלובקיה, מאסאריק, בעירנו. תלמידי בית הספר ואני בתוכם, עמדו לאורך הרחובות בהם עבר, ונפפו לעברו בדגלונים קטנים. הנשיא היה ליברל גדול ואהוב מאד על יהודי המדינה. ואנו גדלנו על האהדה אליו והגאווה בו. כשעבר ברחוב הראשי, במכוניתו הפתוחה, ירד ונגש אלינו הילדים. הייתה זו חוויה בלתי נשכחת. פעמים שעברו בעיר מצעדים של חילי צ'כוסלובקיה מלווים תזמורת, פרשים על סוסים מצוחצחים אלו היו מראות מרשימים. ואנו כילדים אהבנו לראותם. אינני זוכרת את מספר יהודי בראטיסלבה אז, אך אני יודעת שהייתה קהילה יהודית גדולה. היו בעיר מוסדות יהודים: בתי כנסת מפוארים, ישיבות, בית ספר דתי "תלמוד תורה" ובית כנסת רפורמי. ודאי הייתה גם עיתונות יהודית. היו כמובן גם מוסדות תרבות כללית כגון גימנסיות, מכללות וסמינרים. ילדים ובוגרים יהודים ניצלו אפשרויות אלו כדי לרכוש השכלה כללית וגילו מעורבות בתרבות הכללית. בעיר פעלו מפלגות פוליטיות מכל הזרמים ותנועות נוער ציוניות – חלוציות. אחותי הגדולה הלכה בדרך שאבי התנגד לה והצטרפה לתנועת "מכבי הצעיר". וכך הצליחה לעלות לארץ עוד לפני פרוץ המלחמה.

נא ספרי/י על קורותיך בזמן המלחמה

(ציוני דרך: מעצר וגירוש, גטאות, מחנות וצעדות מוות, במסתור או בזהות בדויה ושם בדוי, פעילות ותפקידים ביוזבראט/תנועות נוער/מחתרת/פרטיזנים, השתתפות בבריחה/התנגדות/לחימה, האם אדם/ארגון יהודי/לא יהודי סייע באופן משמעותי להצלתך; בריחה/הגירה בכפייה, פינוי/אוווקאציה למרכז ברית המועצות):

באחד מימי מארס 1939 פלשו הנאצים לצ'כוסלובקיה, סיפחו את צ'כיה לרייך השלישי ואת סלובקיה השאירו כעצמאית בחסות הרייך. באווירה זו של הכיבוש הנאצי ועליית גל האנטישמיות נמצאה משפחתי ככל יהדות צ'כוסלובקיה. אני הייתי קטנה מכדי להיות מודעת ולהבין את המשמעות העמוקה והטרגית של המתרחש. זכורני כי אפילו ביום כניסת הנאצים לשלטון הלכתי לראות איך צועד הצבא הנאצי ודגלים עם צלב הקרס מתנופפים מכל עבר. כנראה שהסקרנות הילדותית הנאיבית משכה אותי לשם. אנו הילדים המשכנו ללכת לאותו בית ספר אך בכל זאת הרגשנו את השינויים. אבי נאלץ להפסיק את עבודתו ועליו היתה תלוית פרנסה של חמישה ילדים. הוא הצליח להשיג עבודה בחלוקת פירות וירקות. כבר בימי הכיבוש הראשונים נדרשנו לפנות את דירתנו. בליל שבת בעודנו מסובים לסעודת הערב, שנכנסו שני קצינים גרמנים והשמיעו באוזננו את הפקודה האומללה. כבר למחרת, ביום השבת, היה עלינו לעזוב. לא נשאר לנו אלא לארוז את חפצינו בשמיכות ובסדינים. אבי השיג עגלה, עליה העמסנו ככל האפשר ועזבנו את הבית. כנראה, דירתנו מצאה חן בעיני הגרמנים בשל קיומם של שירותים, אמבטיה והסקה מרכזית. מרחובנו עברנו לרחוב יודנשטראסה המיועד ליהודים. נתנו לנו חדר וחצי ומטבח, איני יודעת מי השיג לנו את הדירה הזאת, יתכן שהקהילה היהודית. וזה, כמובן לא ענה על צרכינו אפילו מקום להניח את כל חפצינו לא היה. מאוחר יותר קיבלנו דירה קצת יותר גדולה בעלת שני חדרים ומטבח. כבר בתקופה הראשונה בהיותנו שם, היינו עדים להתנכלויות מצד סלובקים ממוצא גרמני ("גרדיסטים").

אלה עשו מלאכתם של הגרמנים בנאמנות רבה. הייתי אז בת 10 שנים ואני זוכרת התנכלויות, רדיפות ומעשי זוועה ביהודים. לובשי שחורים ועטורי זקנים, צעירים ומבוגרים כאחד. היו מכים בהם מכות רצח, היו מהתלים בהם ועושים מעשי קונדס, להנאתם, משכו אותם לאורך הרחובות וטאטאו אותם בזקניהם. אומנם בתקופה זו מלחמת העולם השנייה עדיין לא התחילה אבל בשבילנו היא כבר הייתה קיימת.

בהמשך שנת 1939 קיבל הציבור היהודי הוראה להתייבץ ולהביא את כל חפצי הערך שברשותו. הכול היה מסודר בסדר גרמני: תחילה התייבצו במקום מסוים והצהירו על כל חפצי הערך. ומי שלא יעשה כן, דינו מוות. היהודים לבוא למקום מסוים ולהצהיר על כל חפצי הערך שברשותם. הגרמנים לא הסתפקו בצו אלא התנפלו ופלטו לדירות של יהודים ובזזו בכל הבא ליד, והיהודים לא יכלו אפילו לפצות פה.

עד תחילת שנת 1941 היהודים עוד המשיכו לגור במקומותיהם, אבי המשיך לעבוד אצל סיטונאי הירקות אנחנו הילדים המשכנו ללכת לבית הספר. החניות ובתי מלאכה הוחרמו אולם בעליהם המשיכו לעבוד שם כעובדים, תחת אדם שהוכנס מטעם השלטונות והוא שלט בהם. במשך כל אותה תקופה היו גם מאסרים של יהודים שנשלחו לעבודות כפיה במקומות שונים בתוך סלובקיה. לעיתים חזרו למשפחותיהם בהמשך. היו גם כאלה שלא חזרו כלל.

ב-1941 הופיעה גזרה חדשה על יהודי בראטיסלבה: כעשרת אלפים יהודים, שהיוו כשני שלישי מיהודי העיר, הוצאו מבתייהם ונשלחו לערי השדה, בשטחה המזרחי של סלובקיה. במזרח סלובקיה היה ריכוז גדול של יהדות סלובקיה כשני שלישי מכל יהודיה. הייתה זו גזרה שהשתלבה בכל הצעדים שבאו אחריה. שמטרתם הייתה אחת: השמדת יהדות סלובקיה.

בהמשך, הוקמו מחנות עבודה וריכוזי עבודה אליהם נשלחו צעירים וצעירות ששימשו ככוח עבודה. בהם חיו תחת איומים, רדיפות ועינויים קשים והם לא חזרו יותר להוריהם... אני זוכרת, כילדה, את המראה בו העמידו את הצעירים והצעירות הללו כל מין בנפרד, בשורות, והובילו אותם אל תחנת הרכבת שם הועמסו על קרונות. אז גם חויבו היהודים לענוד טלאי צהוב על בגדיהם.

בעת גרוש היהודים מבראטיסלבה, למזרח סלובקיה. היו הורי מודאגים מאד מפני גורל דומה. כאן באה לעזרתנו אחות אימי ובעלה שגרו שנים רבות בעיר ניטרא, הם עשו מאמצים מרובים, והצליחו להעביר אותנו למקום מגוריהם, לניטרא. דודי היה רואה חשבון חשוב, ואחד מחברי הנהלת טחנת קמח שהופעלה בקיסטר. שיניהם היו מוכרים בעיר, היו להם הרבה מכרים נוצריים. דודתי ידעה היטב כיצד לנצל זאת. אפילו עם הגארדסטים יצרה קשר, תמורת שוחד נדיב. ומהם קבלה מידע על המשלוחים העומדים להערך. היו להם גם קשרים טובים עם המרכז היהודי. דרכם, קיבלו אינפורמציה על הגזרות שהשלטונות מתכוונים לבצע. דודתי ארגנה מקום מחבוא: על אחת הגבעות בשולי העיר הייתה טירה עתיקה ומתחת הגבעה היה בית כפרי. הבית היה מוסתר, שם גרו הורי ואחיותיי ואחי. הם נמנעו מיציאות מהבית, במיוחד כשהדודה הייתה מזהירה אותם מסכנה. לדודתי לא היו ילדים, והיא החליטה, בהסכמת הורי, "לאמץ" אותי. גרתי אצלם. הדודה סידרה לי חדר בדירתו של אחד הגרדיסטים, תמורת שוחד. בזמן סכנה הייתי רצה לשם להסתתר. בניטרא, למדתי מעט בבית הספר בעיר בכיתה ז'. אי אפשר לקרוא לזה שלמדתי, מכון היה זה בסך הכול כחצי שנה. הגענו לניטרא בסוף 1941, ובתחילת 1942, כבר התחילו בחיסולה של כמעט כל יהדות סלובקיה. בכל עת סכנה נהגתי לרוץ להורי ולהזהירם להסתתר היטב. הייתי מתגנבת אליהם מאחורי הבית דרך החורשה. מחשש שאראה על ידי אנשים שגרו בסביבה.

מצבה הכלכלי של משפחתי הלך והידרדר, אבי אומנם הצליח להשיג רישיון עבודה, אך העבודה לא הייתה רווחית, היא רק עזרה לו לשרוד. ליהודים שעבדו, היה טלאי צהוב אחר, מוקטן יותר, אני זוכרת ממה היה עשוי. דודתי והדוד עזרו לנו ככל שיכלו. אחרי שבעלה של מורתי נשלח לאושוויץ. הפסקתי ללכת לבית הספר. לפני הצהרים טיפלתי בילדי המורה. ואחרי הצהרים בילדים של משפחה אחרת. טיפלתי בהם וטיילתי איתם. את הכסף שהרווחתי הייתי מביאה להורי. אומנם היה מסוכן להסתובב ברחובות, אולם לי היה מראה פנים ארי: שער בלונדיני. וגם לא הייתי מוכרת בעיר. אפילו נהגתי ללכת ברחוב ללא הטלאי הצהוב. אולי בגלל שעדיין הייתי ילדה ולא הערכת את הסכנה שהייתה בדבר.

נוצרי אחד, מאנשי הגרדיסטים, היה עוזר הרבה לדודתי להצלת המשפחה. הוא הכיר את הדודים שלי במשך שנים שגרו בעיר הזאת, וגם קיבל תשלומי שוחד מדודתי. הוא היה מודיע לה בכל פעם שיש גירוש. היו בין היהודים שקיבלו רישיון שמשמעתו פטור מכל מיני גזרות גם דודי ודודתי החזיקו רישיון כזה אבל תועלתו הייתה מוגבלת, ולא היה לו תוקף, בעת שהיו משלוחים, לבעלי אותם הרישיונות היה טלאי צהוב מסוג –גודל אחר.

ביום אחד, בשנת 1942, בא הגרדיסט, והודיע לדודתי שמשפחתי מופיעה ברשימה של המיועדים לגירוש. אני הייתי אז אצל הורי, הדודה באה אלינו תפסה אותי בידיה, ואמרה לי שהיא לוקחת אותי לרופא. הדודה שיחדה את הרופא, כדי שיוציא אישור שאני חולה בסקרלטינה, -מחלה מדבקת. קבלתי טופס אדום, עליו היה כתוב בצורה מודגשת: "מחלה מדבקת - סקרלטינה". הייתה אז שמועה שאנשים החולים במחלות מדבקות לא נלקחים למחנות הריכוז. ולמרות ששמועה זו לא הייתה נכונה, היה באישור כדי להועיל. וזאת משתי סיבות: א. הראשונים להילקח למחנות היו הבריאים והחסונים. ב. לפני שהחלו הגירושים הגדולים, יכלה תעודה של רופא כזו, המודיעה שבבית זה יש חולה במחלה מדבקת להתריע את הגרדיסטים והנאצים מלהיכנס לבית. היה זה ניסיון להציל את כל המשפחה, ולא רק אותי, הייתי אז בת 15, קטנה, רזה, ולא מפותחת. הוטל עלי לשחק תפקיד של חולה מדומה.

איני חושבת שהייתי גבורה, החיים בהם התנסיתי, האימה והפחד מסביבי, הם אלו שהכתיבו לי להיות כזאת. לאחר שובי מהרופא, השכיבו אותי במיטה. הדודה אמרה לי: עכשיו את חולה מאוד, יש לך סקרלטינה. על דלת הבית הודבק הטופס המאיים. כל זה נעשה במהירות, על מנת להקדים את שעת בואם של הנאצים.

עברה שעה קלה, והנאצים אכן באו. הלמו על הדלת ונכנסו. לא היו אלה הגרדיסטים, אלא חילי ה-S.S. נאצים אמיתיים. אני שכבתי במיטה, כאילו מתפתלת מכאבים, והם פוקדים: "לארוז". לכל אחד מאיתנו, היה מוכן תיק גב, ובו מעט אוכל ומעט בגדים. לכל צרה שעלולה לבוא. והנה, היא באה. אבי, ניסה להסביר להם שאני חולה מאוד, והמחלה מדבקת. אחד הנאצים ניגש אלי, והתחיל למשוך אותי. לא הגבתי, הרי אני "חולה אנושות". שיחקתי את תפקידי עד הסוף, אך ללא הועיל הנאצים צועקים: "אראוס" (החוצה).

אימי ניסתה להלביש אותי, כאילו אני מאוד מסוכנת, הגרמנים הזמינו אמבולנס, והועברנו למקום ריכוז היהודים המיועדים לטרנספורט, למחנה השמדה. חשנו אבודים, בלי תקווה לשרוד. הסוף המר הולך ומתקרב. במחנה, המשכתי לדמות את הילדה החולה. אולי יקרה הנס, ויתנו לנו עוד לחיות... במחנה הוקראו כל העת את שמות האנשים המועברים למשלוחים. ופתאום אנו שומעים את שמותינו, הלב מחסיר פעימה, ואז מודעים לנו שאנו משוחררים. בחוץ עמד אמבולנס, הרי אני "חולה אנושה", חזרנו לדירתנו. אני זוכרת את האכזבה הגדולה של השכנים הסלובקיים שראו אותנו חוזרים, "אוי, הז'ידים כבר חזרו".

הדודה לא השלימה עם הטרגדיה, שנלקחנו למחנה הריכוז, והפעילה את כל השפעתה על מכריה בעיר, שילמה כסף רב לכל אחד שיכול היה לסייע להצלה, קשה לתאר את המאמצים המרובים שעשתה על מנת להציל את המשפחה, וביחד עם ההצגה שלי כחולה-ניצלנו. אבל לא ידענו לכמה זמן. היום, כשאני חושבת על מעשי אז, אינני יודעת אם הייתי יכולה לחזור על כך... הנאצים המשיכו במעשה הצייד, לא פסחו על אף בית. פעמים רבות חזרו לאותו מקום שוב ושוב. היו גם מלשינים שסיפקו להם כתובות ושמות. מקום מסתור בו חשבו והאמינו שהוא מוגן, כעת כבר לא היה בטוח, השאלה הייתה של זמן: מתי זה יקרה. ב-1942 כשהחלו הגרושים חשו היהודים בסכנה האורבת להם וחלו לחפש דרכים להימלט מסלובקיה למקומות בטוחים יותר. האפשרות היחידה הייתה: הונגריה. החלה בריחה לשם. אלפי יהודים שהצליחו תמורת תשלום נדיב, בעזרת מבריחים, לעבור את הגבול. כך הצליחה משפחתי, בעזרת הדודה להבריח את אחותי נעמי שהייתה בת 11, קטנה ממני בשנתיים, ואת אחי מרטין שהיה בן 14, מבוגר ממני בשנה. בהונגריה היו לנו קרובי משפחה מצד אבי. הברחתם נעשתה לפני שהתחילו הגירושים הגדולים של 1942, גם אותי רצו להבריח איתם, אולם אני התנגדתי. קשה להסביר כיום מה היו סיבותיי אז כילדה בת 13. אולי הפרידה מכל המוכר: מהורי, מדודתי, ממה טיבולי בילדים ומהעזרה שיכלתי להביא להורי עם המשכורת הצנועה שהרווחתי, אולי גורמים אחרים או כל הגורמים האלו יחד הם שהשפיעו עלי לנהוג כך. עד היום הזה מצפוני אינו נותן לי מנוח שהתעקשתי לא ללכת איתם. אחותי ואחי נשלחו למחנות השמדה, שם נרצחו. כל אחד בדרך הייסורים הנוראיים שלו. זה אירע ב-1944 כשהנאצים כבשו את הונגריה והמשלוחים נעשו בקצב מהיר. הצבא האדום התקדם מערבה, והנאצים הגבירו מאמציהם בכדי להספיק לגמור את השמדת היהודים. אני נשארת בחיים, כמה קשה לי לשאת על מצפוני את העובדה המצערת והמכאיבה הזאת. אולי, אילו הייתי איתם הדברים היו מתפתחים אחרת? אולי גורלם היה אחר? אולי אפילו תמורת חיי היו היא או הוא נשארים בחיים, מי יכול לדעת? איני יכולה לשכוח את הרגעים בהם נפרדנו מאחי ומאחותי.

ב-1942 נשארו בסלובקיה כ-20 אלף יהודים, שלא נשלחו במשלוחים הגדולים. זו הייתה שנה רווית סכנות. והיהודים חיפשו כל דרך של הצלה. קם ארגון מחתרתי בשם: "קבוצת העבודה". חלק מחברי ארגון זה היו קודם חברי המרכז היהודי (או"ז). לארגון היו תוכניות שונות של פדיון נפש, של מתן שוחד לממונים על המשלוחים, בקרב הארגונים המבצעים של הממשלה הסלובקית. הארגון גם חיפש דרכים בהונגריה, בעזרת שליחיו של הוועד הלאומי שישבו אז בהונגריה.

בסוף 1942 הייתה הפוגה במשלוחים שנמשכה כשנה הסיבה העיקרית הייתה שיבושים ברכבות באזורי הרייך הנאצי. השלטונות הסלובקיים לחצו ללא הרף על הרייך לאפשר להם להמשיך את המשלוחים. רק בסוף 1943-תחילת 1944 חודשו המשלוחים. המפלגות בחזיתות המלחמה של הנאצים, הניעה אותם לזרז את השלמת "הפתרון הסופי" של היהודים. למעשה, הרדיפות של הנאצים הסלובקים לא פסקו לאף יום אחד. אומנם לא היו שילוחים למחנות ההשמדה, אך הסלובקים חיפשו יהודים במקומות מחבואים ובמקומות העבודה של היהודים (שנשאו רישיונות עבודה). אף אחד לא היה משחור מהפחד שבכל רגע הוא עלול להיתפס. כשהיו השילוחים למחנות ההשמדה, היו הורי מקבלים ידיעה ע"י דודתי, שהוזרה ע"י המרכז היהודי או ע"י איש הגרדיסטים שאיתו עמדה בקשר תמידי. אלה שנתפסו, נשלחו למחנות ריכוז בתוך סלובקיה. מצב זה נמשך עד תחילת ספטמבר 1944.

ב-2 לספטמבר היה לאמי יום הולדת, היה זה יום ההולדת הארון שערכנו לה אבי ואנו, הילדות. היה זה בבונקר אני ביקרתי אותם באותו יום. השגתי כמה פרחי ציפורנים, פרח שאהבה במיוחד. גם אבי הביא לה משהוא קטן אך אינני זוכרת מהו היה, חגגנו ושמחנו שאנו עוד זוכים להביא לאימא רגעים קטנים של ביחד ולהביע לה את אהבתנו. מי יוכל להבין את הרגשות והרהורים שהיו בלבנו באותם רגעים. לנגד עיני צפו הימים בעת שהיינו עדיין בברטיסלאבה, את ימי ההולדת של אז, את השמחה והאורות שהיו זורחים על פנינו.

עם גמר יום ההולדת חזרתי לדודתי. והכול התנהל כמו תמול שלשום. יומיים לאחר מכן קבלה דודתי ידיעה כי עומד להיערך טרנספורט למחנה השמדה. אבי הלך באותו בוקר לעבודה כרגיל, דודתי אמרה לי שעלי לרוץ לבונקר של הורי ולמסור להם את הבשורה הנוראה כדי שייפיקו להסתתר היטב ושלא ייצאו ממקום המסתור. לאימי אמרתי שגם הדודה כבר לא יכולה לעזור, משום שגם היא נמצאת כבר ברשימת המבוקשים של הנאצים. בזמן שהייתי אצל אימי עזבו דודי ודודתי את דירתם. מנהל המפעל בו עבד דודי הוציא אותם והחביא אותם באחת הדירות שהיו שייכות למפעל. דודי, היה עובד בכיר במפעל (תחנת הקמח שהייתה מופעלת בקיטור). היה זה צעד נועז מצד אנשי המפעל הנוצריים. צעד שהיה עלול לעלות להם בחייהם. אחרי שהזרתי את אימי, עזבתי את הבונקר ורצתי חזרה לבית דודתי. לאימי אמרתי שאני הולכת לראות מה אפשר לעשות

עתה. ונוסף לזה, הייתי צריכה ללכת לטפל בילדים. לפני שהלכתי מהבונקר, עשיתי מעשה שטות, לבשתי שתי שמלות ועליהן עוד מעיל. איני יודעת מדוע אולי אימי ביקשה ממני לעשות זאת, מתוך דאגה שהחורף מתקרר. אולי אני לא רציתי להישאר בלי כלום בימים הקרים של החורף הסלובקי? למעשה היה אז חודש ספטמבר. הימים עוד היו יפים ימי-קיץ עם שמש שופעת, אור וחום רק הסתיו עמד להתקרב

בוודאי הייתי מוזרה בעיני העוברים והשבים. איזה ילדה נוצרייה לובשת ביום חם שתי שמלות ומעליהם מעיל? התחלתי ללכת לבית הדודה, והנה בהלה בעיר. הציידים הגרדיסטים והנאצים מחפשים טרף. גם לא יהודים נמלטו מעינם. מגיסים גם אותם למחנות-העבודה, חסרות ידיים עובדות.. בדרכי, פגשתי את אבי, הוא עזב את העבודה והיה בדרך לאימי, להסתתר יחד עימה ועם אחיותיי, סיפרתי לו שאני מגיעה משם, הוא שאלני: מה אני מתכוונת לעשות עכשיו? ענית לי שאני הולכת לדודתי לשאול אותה מה ניתן לעשות כעת. כבר היה מסוכן להסתובב ברחוב. גם אני שאלתי אותו מה הוא מתכנן לעשות? והוא ענה לי שילך להסתתר בשדות התבואה, בין אשכולות התיירס. הייתה זו פגישתי האחרונה עם אבי.

הצלחתי להגיע לבית דודתי, אך הדירה הייתה ריקה. נשארתי לבד, חסרת אונים. לאימי לא יכולתי לחזור. הייתה ברחובות ריצה של יהודים ולא-יהודים אנשים ברחו מהעיר. סופי מתקרר. איני יודעת מאין צמחו לי כוחות הנפש שלא להיכנע למצב. במוחי הקטן התחילו לעלות התפילות הנוצריות שלימדו אותנו כדי להכין אותנו לכל צרה שלא תבוא. שמא נאלץ להתחזות לנוצרות. היה לי מראה ארי, ובכלל לנערה היה קל יותר להתחזות לנוצרייה מאשר לנער.

נשארתי לבד, אף אחד לא עמד לצדי. הייתי כבת 15, אולם גם כשהייתי צעירה יותר לא הייתי ילדה. התנהגותי, מאז פריצתה של המלחמה הייתה מעבר לגילי. הילדות אבדה לי כבר בראשית התקופה ההיא. הייתי צריכה להפעיל את כל כוחותיי הפיזיים והנפשיים, כדי לנסות להציל את עצמי. לא הייתי חזקה מבחינה פיזית, אך הייתי מודעת למצב בו הייתי נתונה. עלו במוחי המילים שהשמיעו לנו המבוגרים, המורים: כל אחד צריך לעשות הכול, גם מעבר ליכולתו, בכדי להציל את עצמו מכל סכנה שעלולה לבוא. מילים אלו קיבלו משמעות ממשית במצבי אז. "תתחבאו! עזרו לעצמכם! אם מישהו יושיט לכם עזרה או ירצה לקחת אתכם לביתו קבלו את עזרתו."

צעדי הראשון בבריחה, היה לצאת מהעיר. אנשים רבים עשו כך. לא רק יהודים אלא גם נוצרים, שפחדו להישלח למחנות העבודה. לעיר ניטרא היה אופי חקלאי, סביבה היו כפרים, ושדות נרחבים של תבואות. הגעתי לשולי העיר שם זרם נהר הניטרא מעליו היה גשר. מעברו השני הייתה הסביבה הכפרית, לכל אורך הנהר היו שדות תבואה ובתי הכפר נראו מרחוק כשחציתי את הגשר לבדי, ניגש אלי אדם נוצרי ושאל: לאן את הולכת, ילדה? ענית לו: אני כבר לא יכולה ללכת. כנראה שחשב שאיני יהודיה ואמר לי "בואי איתי, את כאן לבד. בואי ואקח אותך לביתי" הוא היה בעל משפחה שגר בכפר הקרוב. בלכתנו לביתו שיננתי במוחי את כל התפילות הנוצריות שיידעתי. הרגשתי שעתה עלי להיות "נוצרייה". האיש גר בבית דירות. כשהגענו לשם ואיש פתח את דלת דירתו בקיר החדר שממול הייתה תמונה גדולה של ישו הצלוב. היא רק הוציא מילים ספורות לבני הבית. לפתע התפרצה לחדר בת השכנים וצעקה: מה את עושה פה ז'ידובה (יהודיה). אותה בת הייתה שוליה אצל התופרת שדודתי נמנתה על לקוחותיה בעיר. נהגתי להתלוות אליה כשהלכה לשם. וגם לי תפרה שם הדודה משהו. אני לא זכרתי אותה, אבל היא-היא הכירה אותי וזכרה אותי.

בשומעי את דבריה של הנערה הוממת, פחד תקף אותי בחוזקה. פרצתי החוצה והתחלתי לרוץ חזרה לאורך הנחל. במרחק מה ראיתי הרבה יהודים מתקבצים, הייתי חסרת אונים. אינסטינקטיבית הלכתי לכיוון היהודים שהתקבצו לאורך הנהר. חשבת בליבי: אקשור את גורלי בגורלם של כל אלה הנרדפים כמוני. לא הייתה לי ברירה אחרת. אולי אמצא שם יהודים שאני מכירה והם מכירים אותי אולי אוכל להיעזר בהם. ברגעים כאלו מה מסוגל אדם לחשוב אם לא מחשבות של הצלה, של חיפוש מוצא, אולי בכל זאת אצליח להציל את עצמי. ופתאום הופיעו על גדת הנהר גרדיסטים-סלובקיים וגרמנים מצוידים ברוכים ובאקדחים, והחלו מתנפלים על היהודים, שהתקבצו לאורך גדות הנהר, והתחבאו בין אשכולות התיירס הגבוהות. וגם אני נתפסתי עם כולם. אמרו אז שהייתה הלשנה שיהודים מסתתרים שם. לרוע מזלי, אותי תפס גרדיסט-סלובקי שגר ברחוב בו הסתתרה אימי עם אחיותיי והוא הכיר אותי וידע שאני יהודיה. תמיד ראה אותי בלכתי אל אימי ואחיותיי. ממנו לא יכולתי להכחיש את זהותי ולטעון שאיני יהודיה.

מה שאירע לאבי לאחר שנפרדנו וכן לאימי ולאחיותיי באותו יום בו נפרדתי מכולם שמעתי לאחר המלחמה מאימי ומשכנים נוצריים שגרו בבית בו התחבאו הורי. אבי בהיפרדו ממני, נמלך בדעתו, והלך לאימי ואחיותיי. אל הבית בו היו מסתתרים. אך הוא כבר לא מצא אותם שם, אימי לקחה את שתי הילדות בידיה, והלכה לכיוון בית החרושת בו עבד אבי. שהיה מחוץ לעיר, להיות עימו בעת צרה אולי יאיר מזלם, ויוכלו ביחד להינצל במקום עבודתו של אבי. בלכתה העדיפה את ההליכה ברחובות הצדדיים של העיר, שם הסכנה הייתה פחותה. באחד הרחובות ראתה אותן הדודה דרך חלון בית החרושת, לשם הועברה בעזרת אנשי המפעל הנוצריים. הדודה יצאה אליהן ואספה אותן למקום מחבואיה. היה זה אחד הניסים שהיו לאימי ולאחיותיי, שוב הצילה אותן הדודה. הודות לה, אימי ואחיותיי הצעירות נשארו בחיים.

אבי נשאר בבונקר, עד שהנאצים לקחו אותו משם, לדרך שאין ממנה חזרה. אחת השכנות הנוצריות שהייתה גרה בבית הזה סיפרה לאחר המלחמה, שהוא היה חלוש מאוד מבחינה פיזית. אך הוא לא הסכים לקבל ממנה מזון מחשש שהוא אינו כשר. במחנה הריכוז של היהודים, בתוך העיר ניטרא. חיכו לנו קרונות רכבת. היו אלה קרונות משא של בהמות. הכניסו אותנו לתוך הקרונות, והרכבת יצאה לדרך. לאף אחד מאיתנו לא היה מושג לאן לוקחים אותנו. נסענו, עד שלפתע הרכבת נעצרה. היה זה בלילה שם חיכו לנו משאיות, מכוסות בברזנטים שחורים. לא עבר זמן רב ונצטוונו לעלות למשאיות. אי אפשר לקרוא לזה לעלות, פשוט דחסו אותנו. אפילו בהמות כלשהן בוודאי לא היו דחוסות כמונו. המשאיות יצאו לדרך, לאן? או היכן אנו נמצאים

כעת על המפה הסלובקית? איש לא ידע. לאחר זמן מה, אפילו להעריך את זמן הנסיעה כבר לא יכולנו. זה גם לא היה בראש של אף אחד. הראשים היו מלאים חרדה ופחד. שום מחשבה אחרת לא הטרידה אותנו. רק השאלה לאן, מהו היעד? האם זו הדרך האחרונה? המשאיות עוצרות, נפתחים שערים גדולים. הגענו לאילאבה. היה זה בית-סוהר ענק, הגדול בסלובקיה. לאחר שהורדנו מהמשאיות, הובלנו לתאים של הבית הענק. לא הייתה חלוקה נפרדת בין גברים לנשים. גברים, נשים, ומשפחות כולם היו יחד באותו תא. בפרוזדורים הארוכים הסתובבו שומרים, התאים היו מרושתים הגישו לנו אוכל דרך פתח קטן שבדלת התא התאים מלאים. דחוסים באנשים מכל שכבות הגיל. לאחר שהיה של יום וחצי במקום, שוב העמיסו אותנו על משאיות. ואנו שוב מובלים לתחנת רכבת. שם העלונו על הרכבת, והרכבת יוצאת לדרך. שוב המוחות נתמלאו חרדה ופחד. לאן עכשיו? באותו זמן כבר ידענו שקיימים מחנות השמדה, אך לא יעדנו מה בדיוק מתחולל שם. האם כל המובלים לשם דינם מוות? אני, כילדה בת 15 בודאי שלא היה לי מושג על מחנות השמדה. את השם אושוויץ שמעתי בפעם הראשונה מתי שבעלה של מורתי נשלח לשם אז הייתי בת 12 וחצי. את המשמעות הטרגית של המילה הזאת ודאי לא הבנתי יכולתי אז להבין שמקום זה משמש כמחנה עבודה. שם רק עובדים...

אחרי נסיעה ארוכה הגענו למחנה "סרד". ציוו עלינו לרדת מהקרונות, ולעמוד בטורים ארוכים, בשלשות. הפקודות של הנאצים היו מלוות בצעקות ובסחיבות. אם זה בידיים, או ברגליים. הכול התנהל בקצב מהיר. נאצים רבים טיפלו בנו, טיפול אכזרי ביותר. לכך. רק הם היו מסוגלים. בתחילת הטור הארוך, השלישייה הראשונה הייתה צריכה להצהיר על כסף, תכשיטים, ודברי-ערך אחרים שברשותם. הם בדקו, הוציאו מכיסים, מתיקים, ומכל מקום במעט הבגדים שהיו להם, לא פסחו על שום כפל. כך הם עברו על כל שלישיה שבטור הארוך.

לי, לא היו תכשיטים, ולא כל דבר ערך אחר, ממני לקחו, 300 כתרם שהיו ברשותי. שהנאצים רק נגעו בכסף שלי פרצתי בבכי מר. היו אלה 300 הכתרם מהמשכורת האחרונה שלי, שקיבלתי על העבודה עם הילדים בהם טיפלתי. את משכורתי נהגתי לתת להורי, תרומה צנועה לקיומם הדחוק בימים ההם. את המשכורת האחרונה שלי, קיבלתי ערב לפני אותו היום בו הלכתי לאימי לבשר לה על הסכנה שאורבת לנו. כאב לי כאב מר שבפגישתי האחרונה עם אבי לא נתתי לו את הכסף. עתה, במחנה "סרד", הכול נפל בידי הנאצים. איני יודעת להסביר לעצמי מדוע לא נתתי לאבי בוודאי שלא היו לי כוונות לשמור אותו לעצמי יתכן שברגעים חסרי אונים אלה אי אפשר היה לחשוב מאום, מלבד מחשבות הצלה. כאב גדול ליוה אותי זמן רב. ועד היום איני יכולה להרגיע את מצפוני כמה נחוץ היה לו מעט הכסף שיכולתי לתת לו ולא נתתי.

כשעמדתי בטור הארוך, וחיכיתי שהשלישייה שלנו תתקרב למקום, בו רשמו הנאצים את השמות והגיל של כל אחד. אני שומעת ילדה קוראת בשמי. "אידיט" "אידיט" "אני פה". הילדים במחנה היו יוצאים מחדרם כל פעם שהגיע משלוח חדש רצו לראות מי הגיע.

הילדה שהכירה אותי וקראה בשמי הייתה ילדה שעימה התכתבתי כשעדיין הייתי בראטיסלבה. זמן קצר לאחר שעזבנו את העיר הצטלמתי ושלחתי לה את תצלומי. היא זכרה אותי ואף את תצלומי הביאה למחנה. אני לא הייתי מכירה אותה וגם תצלום שלה לא היה לי לאחר שעברתי את כל הסיידורים והייתי לדאבוני הרב תושבת כשרה במקום הביאה אותי הנערה אל אימה כך קרה שלא הייתי בודדה לחלוטין, הילדה נחמה אותי: אל תפחדי תבואי לגור בחדר שלנו, אל תפחדי את כבר לא בודדה! נשמתי אז קצת לרווחה, עם גמר הסיידורים סידרו אותנו בחדרים. בחדרים, היו משטחי עץ, שניים שלושה קומות, אחד מעל השני, אלה שימשו כמיטות. בכל חדר הייתה אכלוסיה מעורבת: גברים, נשים, ומשפחות, זקנים צעירים וילדים.

במחנה זה לא היו גרדיסטים סלובקיים אלא נאצים-אנשי S.S להם היה בניין מפואר שבלט מאוד על רקע הבלוקים האפלים בהם אנחנו שהיינו. המחנה בסרד שימש כפרוזדור לגיהנום, אך יתכן שהוא כבר היה הגיהנום בעצמו, לאחר מספר ימים של שהיה במקום, כבר הייתי עדה למעשי-זוועה שקשה לתאר אותם. כל הזוועות התרחשו בלילות, לאחר שבימים היו אנשי ה S.S מסמנים לעצמם קורבנות להתעללות. בעיקר נשים צעירות, הם היו פולשים לחדרים בזעקות איומות העירו את כל הישנים, לא כולם היו מסוגלים לישון בלילות. חרדות איומות מנעו מהם לעצום עין. בפולשם לחדרים הם היו נגשים למיטות ומוציאים אותן החוצה שם הם שמשו למעשי התעללות מחרידים. מעשי זוועה אלו חזרו על עצמם מידי לילה בלילה. את הלילה האכזרי ביותר שהיה לנו בסרד איני יכולה לשכוח עד היום. הזה היה זה בסוף ספטמבר, הלילות כבר היו קרים, באחד הלילות פרצו הנאצים לתוך חדרי הבלוקים. הם היו שיכורים. בצעקות מחרישות אוזניים פקדו עלינו לקום מהמיטות. ולצאת החוצה, להתאסף בכיכר. במשך שניות היה על כולם לצאת החוצה. לא כולם הספיקו להתלבש או לנעול נעלים. הנאצים עמדו ומגלבים בידיהם, לא אחד זכה לטעום ממעשה ידיהם.

בכיכר הסתדרנו בשלשות, אז באה הפקודה: "לרוץ!" לא סתם ריצה, אלא ריצה מטורפת. מי שלא עמד בקצב, קיבל מכות נמרצות. המגלבים פעלו ללא הפסקה. רבים נפלו ושוליות דם מתחתיהם. המבוגרים, וככל שעבר הזמן גם צעירים וצעירות יותר, התעלפו ונשארו במקום. תוך כדי ריצה שמענו רירות. היו אלה רירות על אלה שנשארו מאחור, שלא הצליחו להחזיק מעמד ונפלו. הכיכר התמלאה בעשרות חללים. אני שהייתי קטנה-נמוכת קומה, והייתי במרכז השלישייה, ניצלתי מהמכות הנוראות. הריצה נפסקה, הרוצחים התעייפו. אחרי הפיזור לחדרים הייתה בהלה בקרב האנשים. חלק מההמון מיהרו לחדרים. חלקים אחרים רצו לחפש בין המוטלים בכיכר שטופת הדם אחר יקיריהם, אולי עוד יש תקווה לראות אותם נושמים.

קשה לתאר את הימים והלילות לאחר הטבח. הצעקות והבכיות בקעו עד לב השמים. אי אפשר לתאר את המחזה שנגלה בכיכר למחרת הטבח. אנשים איבדו את שארית קרוביהם, ילדים נשארו בלי הורים, והורים נשארו ללא ילדיהם. הנאצים ציוו על הבחורים היהודים, להביא את החללים לקבורה. כל זה היה בחודש ספטמבר 1944.

בסוף חודש זה היו שמועות שמתארגן "טרנספורט" למשלוח. ב-30 בספטמבר, הייתי במשלוח הראשון שיצא מאז בואי לשם.

שוב ציוו עלינו להסתדר בשלשות, והובילו אותנו לרכבת. העמיסו אותנו לתוך קרונות. קרונות להובלת בהמות, כ-70-60 איש בקרון. היינו דחוסים בלי כל אפשרות לזוז. כבר בתחילת המסע הרגשנו בחוסר אוויר. קשה היה לנשום. בפינות הקרון עמדו פחים לצורך עשית צרכים. מי יכול לתאר את הצחנה והסרחון בתוך הקרון הדחוס? הנחיריים שאפו הכול והראות נתמלאו ונחנקו, הכבידו על כושר הנשימה שלנו, רבים לא עמדו בזה ונפחו את נשמתם כבר במהלך הנסיעה. על יד דלתות הקרון עמדו שני חיילים נאצים. שם היה אשנב שאפשר להם ליהנות מאוויר צח, להיות מנותקים מהצחנה שבקרון. לאן אני נוסעת עכשיו? לאן מודעות פנינו? חשבתי בליבי. שמעתי על אושוויץ, מתי שלקחו את בעלה של המורה שלי לשם בשנת 1942 אז חשבתי שזה מחנה עבודה.

נסענו ללא הפסקה במשך חמישה ימים. אוכל לא בא אל פינו. הצחנה והרעב חברו יחדיו, וגרמו לחללים רבים בתוך הקרון. בישיבה מושענים על כתפי קרוביהם הוציאו את נשמתם. הנשארים בחיים, לא יכלו אפילו לצעוק, באנחות חרישיות ובכאב שכריסם בליבם הביעו את אשר בתוכם.

הרכבת עצרה בתחנות רבות. היו הפסקות רבות, מהן ארוכות מאוד. כנראה עקב שיבושים, בגלל הפצצות של הצבא האדום, שהתקדם בצעדי ענק מערבה. הצבא הנאצי נסוג בבהלה. היטלר כבר היה מודע שסופו הולך וקר. אולם על דבר אחד הוא לא ויתר, השלמת חיסולה של יהדות אירופה. בזמן ההפסקות, שני החיילים שהיו בקרון, ירדו ממנו, אם זה לצורך עשית צרכים או בשביל למלא את קיבותיהם. יש לציין שהיה חייל אחד שהיה מביא לנו מעט מים. להרטיב מעט את השפתיים.

ביום החמישי בלילה, לאחר נסיעה ארוכה מלאת סבל, הגענו לפולין, למחנה אושוויץ. הרכבת עצרה לצד גדרות התיל מחוץ למחנה, אז ניתנה הפקודה לצאת מהקרונות ולהסתדר בשלשות, גברים לחוד ונשים לחוד. כשעמדנו לאורך פסי הרכבת, התחלתי גם להבין מה זה "אושוויץ". ירד גשם, בוץ על כל צעד ושעל. ממרחק לא רב, ראינו להבות ועשן סמיך היוצאים מארובות המשרפות. ענני העשן השחור נמשכו לאורך מאות מטרים. מעבר לגדר יכולנו לראות צלליות של בני אדם. הם התקרבו לגדר אי-אפשר היה לקרוא להם בני אדם, היו אלה שלדים לבושים בכותונות פסים הם לא נגעו בגדר, היא הייתה מחושמלת. עמדו ממרחק, והשיטו ידיים אלינו. רק שכבר היינו במחנה, הבנו מה הם ניסו לבקש מאיתנו – מעט לחם. הם קיוו שנוכל להשליך להם מעל הגדר. בהישמע הפקודה, התחלנו ללכת, הלכנו לשערי המחנה, השערים נפתחו, המשכנו ללכת לכיוון המקלחות. יחד איתי היו אם וביתה מניטרא שפגשתי ברכבת, לפני הכניסה למקלחות היה מיון. הפקודה הייתה: אחת ימינה והשנייה שמאלה והשלישית שוב ימין. מכון שאימה של הנערה הייתה באמצע היא הוצאה מהטור וצורפה לאלה שהמסלול שלהן היה שונה, אל תאי הגזים. אני נשארת עם קיטי ביתה. גם אנחנו הנערות עקב הנסיבות במחנה לא יכולנו תמיד להיות ביחד.

את המיון ביצעו רופאים נאצים שבראשם עמד מנגלה הידוע לשמצה. במלתחות, לפני הכניסה למחנות, ציוו עלינו להתפשט. המלתחה הגדולה הייתה מעין אולם ענק, הסתובבו בה אנשי-S.S צעירים כבני 25-20. היינו כולנו המומות, היו שם נשים מבוגרות וצעירות, נערות וילדות הכול בערבוביה, אף אחת לא זזה ממקומה, הנאצים התחילו לצרוח: "להוריד את הבגדים מהר" עמדנו כולנו וליד כל אחת צרור קטן של בגדים שסחבנו איתנו, לאחר שבגדים רבים נלקחו מאיתנו כשעוד היינו בסדר. בקבלת הפנים הזאת באושוויץ קיבלנו את השוק הראשון, את הטעם שלא רק השפיל אותנו עד עפר, אלא הפך אותנו לחיות. כאילו צלם האדם נמחק מכל חלקי הגוף. הייתי בודדה בין כל הנשים שם, אף אחד מן הקרובים לי לא היה איתי, גם קיטי הנערה, לא עמדה לצידי. את הרגעים האלו אינני מסוגלת לשכוח עד היום הזה, שאני נזכרת בו, צמרמורת עוברת בכל חלקי גופי.

כשאף אחת מהנשים לא הסכימה להתפשט, נכנסו פתאום לאולם כמה בחורות יהודיות ודיברו איתנו בסלובקית ובצ'כית. הן היו שייכות לקבוצת הקאפו שהיתה במחנה. כשהבנות ה"קאפואיות" נכנסו הן ניגשו אלינו והתחילו לדבר אלינו: "אתן יודעות לאן הגעתן? למה באתן לכאן? יכולתן אפילו להתאבד במקום לבוא לכאן". אתן יודעות מה יהיה סופכן? הבנות שנכנסו היו לבושות יפה, הרי בגדים לא חסרו לנאצים שם במחנה, ערמות גדולות ענקיות של בגדים נערמו שם, שלל הקורבנות שהגיעו לשם. הנאצים היו מעוניינים להסתיר מהבאים למחנה את מה שעתידי לקרות איתם בזמן הקרוב, לכן נהגו להלביש את אנשי הקאפו בבגדים אנושיים ולא בבגדי אסירים עם הפסים הידועים.

בסוף נכנסו לאולם שני חיילים נאצים, והכניסו עימם שני יהודים, לבושים בתלבושת האסירים במחנה. קשה לי להבין מה ביקשו הנאצים כשהביאו אותם. אולי רצו להראות לנו, הנה אל תפחדו הם נשארו בחיים, גם לכן לא יקרה מאומה. החיילים ושני היהודים אמרו לנו להתפשט, ואומנם נשים החלו להתפשט. התפשטנו כולנו. התקדמנו כמה צעדים קדימה ולפינו עמדו שש נשים לא מבוגרות, והחלו לגלח אותנו. הייתה בנייה חלוקה במלאכה בזויה זו. אחת גילחה את הראש, השנייה חלק אחר של הגוף, ואילו השלישית, השלימה את היתר. כך עבדו בשני צוותים. ובסוף נשארו ללא אף שיערה על הגוף. קשה לתאר איך נראיתי לאחר ההשפלה המחרידה הזאת.

בראשי, במוחי הקטן, עלו והתרוצצו מחשבות רבות ומשונות. לא הייתי מסוגלת להכניס בהם איזשהו סדר הגיוני, לתת להם כיוון לאן להוביל אותם, מה אומרת המקלחת אליה אני עומדת להיכנס? לא הכרתי אישית את הנשים שהיו איתי, הכרתי אותם רק מן הרכבת, מן הטורים בהם עמדנו לאורך פסי הרכבת, ומן המלתחה הגדולה. לאחר הגילוח המחפיר לא הייתי כלל מסוגלת להכיר אותן. גם את פניהן, כולנו היינו כביום בו נולדנו.

נפתחה הדלת נכנסנו למקלחת היה זה אולם גדול, לכל אורך המקלחת היו צינורות, ומתוכם בלטו צינוריות עליהן היו ששוניות. עמדנו שם לכל אורך המקלחת, וחיכנו עד שנכנסו מספיק נשים שמילאו את כל המקלחת. פתאום התחילו לזרום מים רותחים. לפני שהמים התחילו לזרום, היה לי קר נורא, רעדתי כולי מקור, לאחר עמידה ערומה זמן רב. הניגוד בין הקור למים הרותחים,

מאוד הכאיב לנו. היינו מוכרחות לעמוד תחת זרם המים הרותחים. מסביב עמדו חיילים ומשרתים שונים, והאיצו, צרחו ללא הרף. נשים רבות לא יכלו לעמוד בזה. המקלחת, הייתה אחד מהמכשירים לבדוק את הכושר של האנשים, לעמוד נגד גזירות ומעשים סדיסטיים. מי שלא עמד בזה כבר במקלחת, דינו היה חרוץ. נשים רבות מן המשלוח שלנו, הוצאו מן המקלחת, ולא נראו עוד במחנה. היינו חלשות מאוד, מורעבות. והמים הרותחים לא הוסיפו לנו כוח. פתאום, בבת אחת הפסיקו המים לזרום. לאחר שגמרו הנאצים את מעשיהם הסדיסטיים, נפתחה הדלת ונצטוונו לצאת החוצה. בחוץ היה מבנה עם קירות ללא גג, ומתחת ריצפת בטון. קשה לתאר את הקור שעטף אותנו, עוד היינו רטובות וערומות. אני זוכרת שכל גופי רעד, במיוחד הציק לי הראש. נשים התחלו לצרוח בקולות רועדים, רבות הוציאו את נשמתן, ונלקחו משם. היינו שם במבנה זמן רב, עד שהביאו לנו ערמות של שמלות קיץ וחיליקו לנו. היו אלה שמלות מהערמות הגדולות שהיו במחנה, שנגזלו מהנשים שהובאו לשם לפנינו. השמלות היו דקיקות והקור היה איום ונורא הכול. התרחש בתחילת אוקטובר בפולין.

קיבלתי שמלה דקיקה כאלו שהשים נהגות ללבוש בחודשים יולי-אוגוסט. היינו כולנו בלי בגדים תחתונים. קיבלנו זוג קבקים, שכללו חתיכת עץ ורצועת עור צרה מעליה. כך היה עלינו להתהלך בבוץ הטובעני שהיה במחנה. התחלנו ללכת, ושוב מנקרת במוחי השאלה לאן עכשיו? במחנה היו קבוצות בלוקים מרוחקות אחת מן השנייה, כל קבוצה הייתה מסומנת באות לטינית, נפל בגורלי להיות בקבוצת הבלוקים "C". נודע לי לאחר מכן, שבבלוקים אלה שכנו קודם לכן צוענים שהוגלו לאושוויץ מארצות אירופה שהיו בשלטון הנאצי. בלוק מספר 31 בו שיכנו אותנו, היה נקרא במחנה "בלוק הצוענים". הלכנו מרחק רב בבוץ הטובעני, ההליכה הייתה מלווה בצרחות של אחת מנשות הקאפו. ראשי הקירח היה כגוש קרח, רוח זלעפות הצליפה עליי בחוזקה. גם בהליכה זו היו קורבנות, היו נשים שלא יכלו לעמוד במאמץ, והם נפלו שדודות. האדמה בלעה אותם... היו גם נשים שאיבדו את הרצון לחיות, כל היקר להן כבר נעקר וחלף מהעולם. אני כל כך רציתי לחיות, הרי חיי רק התחילו. אולי עוד אזכה לראות את הורי אחייוטי, אחי היחיד. מתי כשהתקרבונו לבלוק שלנו הייתה לי הפתעה, שמעתי מאחורי קול אישה קורא בשמי: "אדיתקה" "אדיתקה". הייתה זאת יהודייה שהייתה אחת מנשות הקאפו במקום. היא התקרבה אלי. לא הכרתי אותה, היא הכירה אותי. התברר שהיא הייתה שכנה שלנו בברטיסלאבה היא זכרה אותי מאז היותי ילדה כבת 9-10 היא הביאה לי סוודר ופרוסת לחם מרוחה במריחה דומיית דבש כמוה היינו מקבלים לפעמים במחנה. את הלחם בלעתי במקום, בנכחותה. הסוודר היה אצלי יומיים. ונלקח ע"י הנאצים כשהלכנו למלחמה למיון ומקלחת. בבלוק בו שיכנו אותנו היו דרגשי עץ של שתי קומות. בכל דרגש, חמש נשים. לא היו מצעים, דבר לא היה פרוש מתחתינו, כך על העץ הקשה שכל לבושי השמלה הדקיקה שקיבלתי עם צאתי מהמקלחת. שני לילות בלבד יכולתי ליהנות מהסוודר שהגישה לי האישה. שלוש נשים מבין הנשים ששכבתי איתן היו בודדות, שאיבדו את יקיריהן, הם החליטו "לאמץ" אותי. היו אלה נשים בגיל העמידה, אולם בעבורי הן היו אימהות. אנו סבלנו רעב נורא אולי אני במיוחד, ילדה צעירה. כשקיבלנו את מנת הלחם היומית, 200 גרם לחם יבש קשה כאבן, הייתי גומרת את מנתי ברגע בו הגיע לידי לא הייתי מסוגלת להתאפק ולחשוב מה יהיה במשך 24 השעות הבאות, עד שאקבל שוב מנת לחם. הנשים ניסו לשכנע אותי לחלק את הלחם למנות קטנות בכדי שהוא יספיק לי לזמן ארוך יותר. לא הועילו כל תחנוניהם הייתי גומרת את מנתי מיד עם קבלתה. הן ה"אימהות" שלי החליטו, כל אחת, להשאיר עבורי חלק ממנותיהן הדלות ולהגיש לי בזמנים קצובים במשך היום. רק מי שהיה שם, במחנה המוות, בגיהינום הגדול אלי אדמות, יכול להבין את מסירות נפשן של הנשים הללו. מי יהיה מסוגל להבין את משמעותם של פרורי לחם בודדים לאדם הנלחם על קיומו ועל חייו. את שמותיהן אני זוכרת ואיני יודעת. גם לא אדע מה עלה בגורלן לאחר שנפרדנו. רק תקופה קצרה הייתי איתן, אולם את מסירות נפשן, את ההקרבה הגדולה שהקריבו למעני, לא אשכח לעולם. הן הצילו את חיי.

כל בוקר במחנה היה מפקד. היה עלינו לעמוד בשלוש. היו סופרים אותנו עוברים על יד כל אחת. בוחנים אותה היטב. בעיקר הם חיפשו את הנשים החולות שבינינו. במחנה הסתובבו הרבה מחלות בעיקר מחלת הטיפוס. לא פעם הייתה מגפת טיפוס במחנה. הם הרבו לקחת אותנו למקלחות, לעיתים פעמיים ביום. היו שם בדיקות של כל אחת מאיתנו. עמדו שם רופאים-נאצים בראשותו של הצורר מנגלה. שוב ושוב עמדנו ערומות. והלב של כל אחת היה מלא חרדה. מי תופנה ימינה ומי שמאלה? מספיק היה חשש קל שהתגנב אל ליבנו שמא משהוא לא כשורה בעיני הצוררים, אולי איזשהו פגם מצאו על גופינו. את השמלות שלנו היו אוספים ומחטאים אותם. עם גמר המקלחת היו נותנים לנו שמלת קיץ חדשה אלה כאמור לא חסרו שם. לאחר היותי שם תקופת מה החלה בטני להתנפח הייתי רזה והבטן הלכה ותפחה. באחת הבדיקות, טרם כניסתנו למקלחות, פסק הצורר הבודק, שאני בהריון. קשה לתאר את שהתרחש בליבי בהישמע פסק דין כזה מפי הצורר. רעדתי מפחד. הנה נחרץ גורלי לכיוון שמאל. המסלול המוביל למוות. בעודי המומה מהבשורה האיומה, בעוד רגע יושיט הצורר את ידו האורה ויצביע על כיוון הליכתי, ואז קרה לי נס משהוא קרה לצורר והוא פנה עליו. אני באינסטנט ברחתי מהמקום לכיוון ימין, לאלו שנבדקו כבר. ובמקומי כבר נעמדה אישה אחרת. אני יודעת מנין נכנסה בי תעוזת הנפש האומץ למעשה נועז כזה, במצב מחריד זה.

לאחר תקופה של חמישה שבועות באושוויץ. שלחו אותנו למחנה עבודה: "באד קודובה". שם שיכנו אותנו בצריפים. עלינו היה לעבוד בבית חרושת לחלקי חילוף למטוסים. ברגים ואביזרים שונים אחרים, אך מטוסים ממש לא ראינו שם. היה עלינו ללכת כשלושה קילומטרים מהמחנה למפעל יום-יום היה זה בחודש נובמבר באירופה, בחוץ היה שלג וקור, וכל לבושינו הסתכם בשמלות קיץ וקבקי עץ. היה זה בית חרושת ענק סככות גדולות, לא היה בהם חימום, יום העבודה היה ארוך מהשכם בבוקר עד רדת החשכה. לאחר היום הארוך הזה, היה עלינו שוב לחזור אל המחנה, כשהגינו למחנה קיבלנו את מנת הלחם הדלה, וקצת מרק, שחוץ ממים חומים לא היה בו כלום. העבודה במפעל הייתה בצורה של סרט נא, כל אחת ביצעה חלק אחד מן העבודות משטר העבודה היה מאוד קשה רק פעמים ביום הרשו לנו לצאת לשירותים. לצורך כך קיבלה כל אחת עם כניסתה

למפעל בבוקר, תוויית קטנה עליה היה רשום מספר, אותו היו צריכים להראות למפקחת שישיבה ליד היציאה ורשמה כל אחת שיצאה לשירותים. קשה מאוד הייתה גזרה זו בעבורנו, לא יכולנו להסתפק ביציאות הבודדות הללו עקב הקור העז ששרר במפעל. מאוד סבלתי, נאלצתי כמעט ללא הרף לצאת החוצה. והיד הזדונית רושמת. פחדתי מאוד אולי באחד המפקדים אני עלולה להישלח לדרך שאין ממנה חזרה.

לאחר מספר ימים הודיעו לי ולנערה קיטי מניטרא אותה הכרתי ברכבת, שאנחנו מיעודות לחזור לאושוויץ. צורפנו למשלוח שעמד לצאת מן המחנה. שוב הובילו אותנו לתחנת הרכבת, העומסנו לקרונות ונסענו. קשה לתאר את המחשבות שעלו במוחי, עיני נתמלאו דמעות, האם הגיעה שעת האפס? האם זוהי הדרך האחרונה? חמישה ימים נסענו. למעשה לא התקדמנו הרבה עמדתנו יותר בתחנות הרכבת. היה זה במחצית השנייה של חודש נובמבר 1944, הצבא האדום התקדם מערבה חלק מפולין המזרחית כבר היה משוחרר. השיבושים עקב ההפצצות על מסילות הברזל והרכבות, גרמו לעקובים רבים. נסיעתנו הגיעה ליעדה, לכפר מארץ-דורף בגרמניה. הרגשתי הקלה שלא לאושוויץ הגענו. בכפר מרצדורף היה בית חרושת גדול לטוויית פשתן ומתפרה, אשר שימשה כעת לתפירת מדים בעבור הצבא הנאצי. היה שם מבנה ובו אולמות גדולים, האולמות היו מחוממים. שיכנו אותנו באחד מאולמות המפעל היו שם מקלחות ושירותים. מהבניין הזה לא יצאנו. מנות המזון שלנו כללו 200 גרם לחם יבש מרק דליל מריחה דומה לדבש, קפה צוקרייה ושני פרוסות נקניק. גם שם היו לנו מפקדים מעמים ביום בוקר וערב היה שם גם מעין בית חולים מאולתר לשם הכניסו נשים חולות רבות מהנשים שנכנסו לשם לא נראו יותר במחנה... בפרוסות הלחם שהשאירו הללו בכניסתן לבית החולים אף אחת מאיתנו לא העיזה לגעת שמה הן חלו במחלות מדבקות. לכאורה התנאים היו טובים יותר מאשר בבראד-קודובה, אולם הרעב היה אויבי הגדול. העבודה שתחילה בבוקר השכם עד שעות הערב התישה את כוחותינו הדלים. הצפייה לרגע "המאושר" של קבלת הלחם הייתה כמו צפייה למשיח, לגואל.

אני עבדתי במתפרה, העבודה גם שם הייתה בסרט נא, כל אחת מהעובדות הייתה צריכה לתפור חלק אחר מהבגד. ישבתי ליד אחד החלונות של האולם מחלוני יכולתי לראות שדות נרחבים מושלגים. יכולתי לראות איכרים ואיכרות פוסעים בשלג הרך ומשאירים מאחוריהם שרות ארוכות של עקבי מגפיים. לא אחת שראשי לא היה נתון בעבודה עבדתי בצורה מכאנית, ובראשי עלו הרהורים מהחורף בברטיסלאבה, דמיינתי בראשי את ההרים המושלגים, את הגלישה על מגרשי הקרח הציבורי, ועל מגלשות ההרים, צער יגון ליוו את הרהורי כה קצרה הייתה ילדותי.

מנהל העבודה במפעל היה אדם מבוגר בתושבי המקום, הוא היה בעל מקצוע בתחום הטווייה והתפירה. היו שם אנשים ממוצא איטלקי הם היו שבויי מלחמה-עריקים. כאמור סבלנו מאוד מרעב נורא, לשיא הרעב הגענו לפני חג המולד בסוף דצמבר 1944, כשלוש ימים לא קיבלנו אוכל מלבד הקפה. הנאצים הממנים עלינו החליפו את כל האוכל שלנו בדברים שהיו נחוצים להם לחגיגה-זלילה בחגיגה של חג המולד.

לא היינו מסוגלות לשאת את חרפת הרעב הזו, התעורר בינינו מרד. נשים התחלו להתלונן בקול נגד מעשה נפשע זה. האווירה של המרד השפיעה עלי מאוד, ונתנה לי אומץ רב. ניגשתי למנהל העבודה ואמרתי לו בגרמנית, שכל הנשים במפעל לא ממשיכות לעבוד עד שנקבל את מנתנו. ואכן כולנו שבתנו, המהל פנה למפקחת הנאצית במפעל ואמר לה שאנו שובתות, באותו ערב קיבלנו את המנה היומית שלנו.

הסיבה שנענו לבקשתנו לא הייתה תלושה כנראה, מהמצב בחוץ, המפקדה הנאצית במקום, אולי הייתה מנותקת מהממונים עליה, שהיו מחוץ לאזור. אך גם הם כבר ידעו. הרבה יותר מאיתנו, מן המתרחש בחזיתות, על הבהלה והבריחה של מפקדים ואנשי שררה בקרב הנאצים.

ככה עברו השבועות והחודשים, ואנחנו לא ידענו שארצות אירופה כבר משוחררות מהעול הנאצי, ושהצבא האדום יחד אם בעלות הברית האחרות כבר כובשות חלקים נרחבים מארץ הנאצים, גרמניה.

ב6 במאי 1945 בצהרי היום כשאנו היינו רכונות על מכוונות התפירה התקרב אל שערי המפעל רכב צבאי. השערים נפתחו לרווחה, מתוך הרכב בחצר המפעל, יוצאים שני חיילים מהצבא האדום נשמעו תרועת של חוצצרות ובקול רם הכריזו: המלחמה נגמרה, הצבא הנאצי הובס, כולם יוצאים לחופש".

המומות תוך התגעשות הרגש, קמנו כולנו על רגלנו, רצנו החוצה הקפנו את שני החיילים הרעפנו עליהם נשיקות כל אחת עם שארית כוחותיה רצתה להתקרב אליהם, לחבק אותם חיבוק עד חנק ממש.

עיננו נתמלאו דמעות, הן זלגו כמים. פעימות ליבי דפקו בקצב מזורז, ראשי סחרחר. אין מי שמסוגל לתאר את הרגעים האלה. הגיע הקץ לסבל הנורא להשפלה שהיא קשה יותר מהסבל הפיזי עצמו.

התחלנו ללכת לכיוון הכפר עצמו, אני וקיטי הצטרפנו לשתי נשים מצ'כוסלובקיה, שלכל אחת מהם הייתה בת בגילי בערך.

בכפר הייתה מהומה גדולה. הרבה חיילים סובייטים וגם גרמנים, טנקים, והמון אנשים. בכפר היו בתים נטושים רבים בהם גרו משפחות של אנשי הקצונה הנאצית, שברחו טרם כניסת הצבא האדום. נכנסנו לאחד הבתים הללו. שם מצאנו שאריות של אוכל: לחם, גבינה, וקופסאות סרדינים. כמובן שדבר ראשון ניסנו להרגיע את הרעב המציק. אני זוכרת שהנשים הזהירו אותי שלא אחטוף הרבה בבת אחת, שכן אני עלולה להזיק לקיבתי. המצומקת. אחת הנשים הורידה ממני את השמלה שלבשתי במחנה, שהייתה מלאה בטפילים. ולבשתי דברים שמצאנו בבית, בעיקר מעיל צבאי ארוך, איתו הלכתי בהמשך הדרך.

בכפר התהלכו שמועות שהתגלו לצערי כנכונות, שהחיילים הרוסיים נוהגים להתעלל בנשים. בלילה הראשון בהיותנו בבית דפקו אצלנו בדלת, שהתעוררנו מהדפיקות, צעקנו להם במילה הרוסית היחידה שידענו: "נייט" (לא). היינו בבית במשך יומיים, על מה יכולתי לחשוב אם לא על הקרובים לי ביותר, שהשארתי במצוקה נוראה עת נלקחתי ע"י הנאצים בעיר ניטרא והגעתי עד כאן? עזבתי יחד אם שני הנשים מצ'כוסלובקיה ובנותיהן את הבית בכפר, והתחלנו ללכת הביתה. איפה הוא הבית? האם הוא

קיים בכלל? האם אמצא בו משהוא? לא ידעתי כלום על בני משפחתי בכל דרך ייסורי לא פגשתי אף אחד ממשפחתי אפילו מהרחוקים יותר.

יצאנו לדרך מבלי שנדע את כיוון ההליכה, איך מגעים לצ'כוסלובקיה? רגלנו השתרכו בכבודות גופי הצנום והחלש בקושי יכול היה להניע אותן. כמעט שלושה שבועות היינו בדרך. כל כבדת דרך נאלצנו להפסיק את ההליכה למנוחה. נחנו יותר משהלכנו. הדרכים היו עמוסות בטנקים ומשאיות צבאיות, חיילים, ופליטים רבים. ברדת החשכה נכנסנו לפונדק, או לבית באחד הכפרים שעברנו. התושבים, גרמניים, קיבלו אותנו יפה. האכילו אותנו, דאגו לנו למקלחת, ולמקום לשנת לילה. לא הרבינו לשוחח עם בעלי הבית גם הם לא שאלו אותנו שאלות, מראה פנינו אמר הכול.

בדרכים נהגו חיילים רוסיים לעצור את רכבם, ולהציע לנו לעלות לרכב. מאד רצינו לנסוע, ההליכה הייתה קשה, אולם פחדנו לעלות. התרחקנו מהם ואמרנו: נייט, נייט אחת הפעמים עצר רכב, ממנו ירד קצין וניגש אלינו, מאוד נבהלנו וצעקנו נייט נייט הקצין הרים את ידו ובתנועת הרגעה פנה אלינו ביידיש: "איך בין א ייד, איך בין א ייד" ("אני יהודי, אני יהודי") עמדנו המומות ונרגשות החלפנו מספר משפטים- הוא ביידיש, ואנו בגרמנית. עלינו על רכבו ונסענו עד לצ'כוסלובקיה.

אנא ספרי/ על קורותיך מתום המלחמה ועד עלייתך לארץ

(ציוני דרך: השחרור וחזרה הביתה, חיים אחרי המלחמה, בריחה, העפלה/ עליה):

סלובקיה שוחררה בתחילת אפריל 1945 ע"י הצבא האדום מתוך 135 אלף יהודי סלובקיה נשאו לאחר המלחמה כ-25 אלף בלבד. השאר הושמדו, כולל אלה שברחו להונגריה בעיקר ב-1942.

כשעברנו את הגבול לצ'כוסלובקיה, הנשים ובנותיהן נפרדו ממני ומקיטי והלכו לעריהן. אני וקיטי המשכנו לעבר ניטרא. את הדרך לשם עשינו באמצעות טרמפים. נכנסנו לעיר והתחלנו לשרך את דרכנו בתוכה. עברנו רחובות אחדים, קיט נפרדה ממני, והלכה לכיוון בית הוריה. אני המשכתי ללכת לכיוון בית דודתי. אצלה גרתי לפני עזבתי את ניטרא. שם, חשבתי בליבי, אמצא את הורי. בלכתי לשם, עברתי בבית המשפחה הנוצרית שטיפלתי בילדיה עד צאתי לדרך התלאות הארוכה שלי. אם המשפחה בשרה לי את הבשורה הטובה שאימי ושני אחיותי חיות ונמצאות בעיר. הן גרות בבית בו התחבאו ביחד עם דודי ודודתי.

שמחה גדולה הציפה את ליבי, זיו של תקווה חדר עמוק לתוכי, פעימותיו הלכו וגברו. אני מרכזת את כל כוחותיי. אני הולכת ולא רואה דבר סביבי, לא אנשים ולא בתים. רק בית אחד בו טמונה תקוותי שם אמצא את אימי, את אבי ממנו נפרדתי בשלהי 1944, אמצא את שתי אחיותי הצעירות ואולי כבר הצטרפו אליהם גם אחותי השלישית ואחי שהוברחו להונגריה.

הגעתי לבית, ניגשתי לדלת ודפקתי, גם ליבי דפק-הלם בחוקה. הדלת נפתחת, מולי עומדת אחותי הצעירה. אחותי לא הגיבה, היא לא הכירה את הדמות הזרה והמשונה העומדת מולה. גם אני לא הגבתי לשוני נדבקה לחיכי. אחותי קראה לאימי: "אמא איזה ילד בא", אמי שהופיעה מהחדר השני שאלה אותי תוך כדי שהי מתקרבת לדלת: "ילד מה את צריך?" מפי פרצו המילים: "אמא, זו אני אידיט אידיטקה שלך". המומה רועדת כולה ניגשה אלי קרוב התנפלו אחת השנייה מחובקת חזק בזרועותיה, התעלפתי, התעוררתי כשאני שוכבת במיטה. אימי הזעיקה רופא, קיבלתי טיפול והמשכתי לישון שינה עמוקה.

מצבה הקיומי והנפשי של אימי כשחזרתי לניטרא היה קשה. מאוד קשה היה לה לכלכל את עצמה ואת בנותיה, גם מצבם הכלכלי של הדוד והדודה כבר לא היה כמו לפני המלחמה.

הייתי בניטרא שלושה שבועות בימים ובלילות היו צפים ועולים האירועים הטרגיים שעברתי בעיר זו מרגע שנתפסתי על גדות נהר הניטרא. בלילות היו לי חלומות זוועה, לא אחת התעוררתי בזעקות מפחידות שהעירו את אימי ואחותיי. לא הייתי מסוגלת להמשיך לגור בעיר זו. גם לא מצאתי לי מבין השרידים שנשארו בעיר נערות בנות גילי. הייתי בודדה שקועה בהרהורים האיומים על מה שעבר עלי בעיר זו. הייתי מעמסה על אימי שמבחינתה הרעיפה עלי את כל אהבתה ומסירותה.

אימי שהייתה אישה חכמה, הבינה שאם כל הצער הכרוך בכך, לא רצוי שאשאר בניטרא. בכל מאודה רצתה שאשאר בחיקה. לאחר שאיבדה במלחמה את בעלה-אבינו, ושניים מילדיה אחי ואחותי. אולם לא היה מנוס מלעשות את הדבר הנחוץ ביותר בשבילי.

בצ'כוסלובקיה כמו בשאר אירופה החלו להופיע תנועות החלוציות והחלו לאסוף ילדים וילדות, נערים ונערות והקימו בתי ילדים ונוער היו אלה בעיקר ילדים ונערים שהיו שיכים לתנועות הנוער לפני המלחמה וחזרו ממחנות העבודה או מהיערות. בלטה בפעילותה בקרב שאריות הפליטה תנועת "השומר הצעיר". תנועה זו פתחה סניף בברטיסלאבה עיר ילדותי. סניף זה שימש כבית ילדים ועור וכבית ספר כאחד שהרי מרבית הילדים ונערים כמעט ולא זכו לטעום טעם של לימודים. היו גם הרבה ילדים יתומים שבית זה שימש להם כבית-משפחה יחידי. לאחר לבטים רבים החליטה אימי לנסוע עימי לברטיסלאבה לבדוק את האפשרות לצרף אותי לבית ילדים ונוער בעיר. כך הגעתי לבית הילדים של תנועת "השומר הצעיר".

נשארתי בבית ילדים ונוער זה מצאתי לי חברות והרגשתי השתפרה מאוד האחראים למוסד גייסו מורים מקרב שאריות הפליטה ואלה עשו כמיטב יכולתם להקנות לנו ידע. בערבים הייתה לנו פעילות חברתית, למדנו משירי ארץ ישראל, שיחקנו משחקי חברה וכדומה. עולם חדש נגלה בפני.

לאחר תקופת מה חליתי בסנסיטיס חריף בכל חלקי גופי, הייתי כמו חבית עגולה ונאלצתי להתאשפז בבית חולים. אימי לקחה אותי לבית חולים נוצרי בעיר ניטרא שם טיפלו בי מאוד במסירות, במיוחד רופא צעיר אחד שעשה ניסוים לרוב עד שהצלחי למצוא את התרופה למחלתי. לאחר זמן קצר החלמתי. במשך זמן מחלתי הייתי כל הזמן בקשר עם מחנכי והחברות שרכשתי לי בבית הילדים. הם כל הזמן התעניינו בשלומי, ואני התגעגתי אליהם מאוד. ביקשתי מאימי שתחזיר אותי לבית הילדים

בברטיסלאבה. זמן קצר לאחר שובי עזבה קבוצתי את בית הילדים ויצאה לדרכה בעלייה ב' שאורגנה ע"י ארגון "הבריחה" שפעל לעליה בלתי ליגאלית מארצות אירופה. אני שעדיין לא התאוששתי ממחלתי לא הייתי כשירה למסע כזה קבוצתי שהצטרפה לקבוצות נוער אחרות עברה טלטולים רבים עד שהגיעה לחוף מבטחים. האנגלים גילו את אוניתם, והעולים הועברו למחנה הסגר ליד חיפה. עם גמר המלחמה אימי יצרה קשר עם אחותי שהתגוררה כבר בארץ ובקיץ 1946, לאחר מאמצים מרובים, אחותי השיגה סרטיפיקטים עבור אמי ובנותיה.

נא ספרי על חיך בארץ

(ציוני דרך: לימודים/ תעסוקה, שירות צבאי, פעילות ציבורית או תרבותית, משפחה/ דורות המשך וכו'):

כשהגענו לנמל חיפה, קיבלו אותנו נציגי הסוכנות היהודית. ביקשתי להצטרף לקבוצה בה הייתי חברה בבית הילדים והנוער בברטיסלאבה. הקיבוץ הארצי הרכיב בכל קבוצות העלייה גרעיני הכשרה בהשלמת לימודים כלליים, הקניית השפה העברית, ידיעת הארץ ולימודי חקלאות ועבודה. לאחר הכשרתם היו נשלחים הגרעינים להקמת קיבוצים חדשים. נשלחתי לתל עמל, כיום ניר דוד. לשם הייתה אמורה קבוצתי להגיע אחרי שחרורה ממחנה ההסגר. הגעתי לתל עמל באוגוסט 1946. היתה התרגשות גדולה לקראתי, נערה בודדה, ראשונה מחברת הנוער שאמורה להגיע.

בקיבוץ כבר היתה קבוצת חברים מההשלמה שהגיעה אחרי השואה לאחר תלאות ברחבי אסיה הסובייטית. בספטמבר הגיעה כל חברת הנוער. הקיבוץ עשה מאמצים גדולים בשבילינו בהעמידו לרשותנו את מיטב חבריו (יצחק פרמינגר ושרה טל) ששימשו לנו מורים-מדריכים. כמטפלת, שימשה החברה פרידה שפירא (ארטל) שבנוסף לתפקידי הטיפול היומיומי, היא הייתה לנו כאם. בהעניקה לנו הבנה, מסירות ללא גבול, ואהבה שופעת. רוב חברי הקיבוץ עוד התגוררו באוהלים ורק בתים מועטים היו בנויים, החברים פינו עבורנו, הנערים והנערות של החברה, שני בתים.

גדר התייל שהייתה מתוחה סביב הקיבוץ העבירה אצל רבים מאיתנו אסוציאציות עגומות, לא העלנו על דל שפתינו את המילה "מחנה", אולם המילה המחרידה הזאת פגמה במצב רוחנו לא הבנו למה בקיבוץ צריכה להיות גדר תייל?

סדר יומנו התחלק לשנים, מחציתו למדנו, ובמחציתו השנייה עבדנו. התקשיתי בלימוד השפה העברית וזמן רב עבר עד שרכשתי את היכולת להשתמש בה. עבדתי, לרוב, באוויזיה. בערבים, היו פעילויות חברה שונות, החיים היו תוססים ומעניינים, עברנו גם אימונים לשימוש בנשק.

את ישראל גלזר ז"ל, בעלי, ראיתי בפעם הראשונה בבית הילדים והנוער בברטיסלאבה. רק ראיתי, לא הכרתי אותו קודם. ישראל הגיע לקיבוץ ביוני 1947 וכאן הכרנו היחסים בנינו התפתחו ונרקם הקשר ההדדי, אני יודעת וזוכרת איך כל זה התחיל. בהתחלה קשה היה לנו לפתח שיחה רצינית בנינו. את השפה העברית לא ידעתי עדיין, במידה כזאת בה אוכל להביע את רגישותי כלפיו. דיברנו אני גרמנית, והוא עברית. כשפרצה מלחמת העצמאות לגדוד 13 בפיקודו של אברהם יפה. התחתנו באמצע מלחמת השחרור, בעת ההפוגה. כעבור שנתיים ילדתי את ביתי הבכורה. אחרי שלוש שנים נולד לנו הבן היחיד, כעבור חמש שנים נוספות, הבת האחרונה והיחידה במין ילדינו.

אני חושבת לנכון לספר כאן על ילדי. הם טומנים בתוכם את סיפורם. חבלי לידה קשים היו לי בכל פעם התהלכתי בכאבים נפשיים חזקים. האם אני, ומה שעבר עלי בשנות האימים הנוראות, אהיה מסוגלת בכלל ללדת ילדים? חרדה כבדה אחזה בי יום יום, לילה לילה. קשה לתאר את התפקיד שמילא ישראל ז"ל בכל אחת מהלידות. הוא היה לי למשענת, ממנו קיבלתי עידוד והאהבה ללא גבול. בעדינות בהומור ניסה והצליח להקל מעלי את חבלי הלידה הקשים.

שפרצה המלחמה התגייסו חברי תנועת הנוער שלי לפלמ"ח. אני נשאתי בקיבוץ והייתי כתובתם בבואם הביתה לחופשים, בין הקרבות.

חמישה בחורים חברים נפלו בקרבות. הייתה זו מכה קשה עבור כולנו. רק התחלנו לטעום טעם המולדת, את החיים החדשים, להגלית על זוועות השואה, וכבר קיפחו חייהם הצעירים. לאחר היוולדם של ילדינו זכינו אני וישראל לשנות אושר מופלאות היינו הורים לילדים נחמדים. אני, הילדה, שהייתי בת 9 כשהתחילו זוועות האימים של השואה, נעשיתי לאם. ישראל היה לאב הוא היה אב למופת כמה אהבה ומסירות העריף על הילדים והם החזירו לו.

ב-1970 קרה למשפחתנו אסון נורא. ישראל, בעלי, ואב לילדינו, נספה בתאונה קטלנית בדרך לעבודתו, בברית התנועה הקיבוצית בת"א. ישראל, שהיה מנהל חשבונות מעולה, היה אז פעיל מרכזי בברית התנועה המרכזית. בתאונה זו נספה גם חברינו אריה טייבמן.

כרעם מחריד נפלה על ראשי בשורת איוב זו, הילדים הוכו בהלם בהיודע להם על מות אביהם היקר. אני נכנסתי למשפחת האלמנות. נשארתי לבדי עם שלושת הילדים היקרים. קשה לתאר את הטראומה שעברנו, לא ארבה בסיפורים על התקופה הקשה שעברתי, לאחר מות ישראל. החיים, הרי צריכים להמשיך. הילדים צריכים לגדול ולהתפתח. הם הם האוצר היחיד שנשאר לי כפיקדון שעלי לשמור בכל כוחותי הפיזיים והנפשיים.

כיום יש לי משלושת ילדי 15 נכדים 12 נינים לקראת סיפורי אני רק לציין שאני חיה רגלים משתדלת, ככל האפשר להיות מעורבת בחיים בקיבוץ הרי מתינו היקרים ציוו לנו את החיים. אין מנוס החיים צריכים להמשיך.

יד ושם

המשרד לאזרחים ותיקים

מראיין: אברהם מרדכי שרון
בני ברק, יולי 2012

עריכה: קרן אלמוג